

Megyei emberek a középkori Erdélyben

Az erdélyi rendek által az 1540. évi tordai gyűlésen hozott határozatok szerint a megyei embert nem a szolgabíró, hanem a panaszos fél választhatta kisebb horderejű ügyek kivizsgálására, a szolgabíró akadályoztatása esetén, vagy ha a helyszín távol esett a szolgabíró lakhelyétől. Jelentését a következő (megyei) ítélőszék előtt kellett elmondania, eskü alatt, hogy a vármegye hatósága erről oklevelet állíthasson ki.¹ Lássuk, mennyire felel meg ez a késői kodifikáció a korábbi, oklevelekből megismerhető tényleges gyakorlatnak!

A megyei hatóságok (Erdélyben: az ispán/alispán és a két szolgabíró) oklevelei legtöbbször a „mi emberünket”, olykor a „közülünk külön erre a célra kiküldött embert”² vagy külön formula nélkül „közülünk valókat” emlegetnek, szóhasználatuk szerint „tanúbizonyoságként kiküldtük emberünket az alábbi vizsgálat” (vagy más feladat) „elvégzésére”. A „(certos) ex nobis” egy alkalommal fordul elő, de ekkor megnevezik mind a kiküldött szolgabírót, mind a mellé rendelt embereket.³ Az erdélyi megyei oklevelek – néhány kivételtől eltekintve – név szerint is megnevezik az intulatióban a szolgabírót (szemben azokkal az Erdélyen kívüli megyékben keletkezettekkel, amelyek csak általánosságban említik a őket), ezért világosan elkülönül bennük, hogy egy adott ügyben a szolgabíró vagy a megyei ember jár-e el. Egyébként is az *unum ex nobis videlicet XY* formulával csak akkor találkozunk erdélyi megyei oklevelekben,

W. Kovács András (1975) – történész, PhD, tudományos munkatárs, EME Kutatóintézete, Kolozsvár, wkovacsandras@eme.ro

A tanulmány a Domus Hungarica ösztöndíj és az NKFI 119430. sz. pályázata támogatásával készült. Köszönöm Hegyi Gézának a tanulmányhoz fűzött megjegyzéseit.

¹ Dáné Veronka: *Az erdélyi vármegyék tisztségviselői kara a Fejedelemség korában (1541–1658)*. Századok CXLVIII(2014). 1120. Az itt idézett forrás: *Vice iudices tamen nobilium, per principales iudices eligi non possunt, neque debent; sed in casibus factum minoris potentie concernentibus, ac vestigiorum animalium et hiis similibus, per hominem lesum, eligatur nobilis unus, honeste conditionis, qui propter iudicis nobilium remotam forsitan residentiam, vel aliter ob eius absentiam, in eiusmodi casibus et factis, loco iudicis nobilium procedat, et tandem coram vicecomite ac iudicibus nobilium, in sede iudiciaria comitatus, fassionem sub iuramento faciat, et sic litere super huiusmodi negotio necessarie conficiantur* (*Magyar országgyűlési emlékek. Monumenta comitialia regni Hungariae*. I–XII. Szerk. Fraknói Vilmos, Károlyi Árpád. Bp. 1874–1917. [Magyar Történelmi Emlékek III. osztály]. II. 161–162.).

² *Codex diplomaticus Sacri Romani Imperii comitum familiae Teleki de Szék. A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára*. Szerk. Barabás Samu. I–II. (1206–1526). Bp. 1895. (a továbbiakban TelOkI) I. 421.

³ Pl. 1435-ben: *nostrum hominem [...] ad infrascriptam inquisitionem faciendam nostro pro testimonio duxissemus transmittendum* (A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Bp. [a továbbiakban MNL-OL], Mohács előtti gyűjtemény, Diplomatikai Levéltár [a továbbiakban DL] 12666.). – A kivételek, amikor nem „a mi emberünket” (*nostrum hominem*) említik: *modo simili unum ex nobilibus dicti comitatus* (1475: MNL-OL, Mohács előtti gyűjtemény, Diplomatikai Fényképgyűjtemény [a továbbiakban DF] 260809.); *Paulum Buday, iudicem nobilium nostrum et Georgium Gerewfy nobilem virum comprovincialem* (1482: DF 244105.); *duos ex nobis, videlicet prefatum Georgium, unacum nobili Georgio de Fodorhaza* (1488: DL 36944. [3. sz.]); *certos ex nobis videlicet prefatum Michaellem de Zenthpal [az egyik szolgabíró], Gregorium et Andream Gyereffy ad infrascriptam inquisitionem faciendam de sede nostra iudiciaria nostro pro testimonio duximus transmittendos* (1491: DF 257828.).

ha valamely feladat elvégzésére a szolgabíró vagy az (al)ispánt küldték ki.⁴ A feladatot teljesítő szolgabírákkal szemben a megyei emberek meglehetősen ritkán fordulnak elő, 1542 előttről egyelőre csak 26 említésükről tudunk.⁵ Ez a kis szám természetesen nem tesz lehetővé semmiféle statisztikai megfigyelést; a 14. században ráadásul csak négyszer fordulnak elő (és mindannyian a század első felében),⁶ de ennek különösebb jelentőséget nem tulajdoníthatunk: a megyei ember kiküldése soha nem vált általános gyakorlattá, mert az – a fenti országgyűlési határozat szerint is – csak *ad hoc*, *specialiter*⁷ történt, ha a pillanatnyi körülmények úgy hozták. Bár Erdélyben a 15. században valóban sokkal több alkalommal említenek megyei embereket, nem biztos, hogy ezt nálunk is a „szolgabírói feladatok megszorodásával”⁸ kell magyarázni, legfeljebb a teendők alkalmankénti felgyűlésével, és ilyenkor valóban a szolgabírák tehermentesítésében volt szerepük.⁹

A megyei emberek 14. századi előfordulásakor csak egyszer találkozunk név szerinti említéssel, ekkor egy birtokos nemes (*nobilis*) látta el ezt a feladatot,¹⁰ de másik három esetben a jogi státusukról sem tudunk meg semmit. A 15. században ezzel szemben a megyei ember

⁴ A megyei emberek megnevezésének kérdését és a szolgabíráktól való megkülönböztetésük nehézségeit alaposan körüljárja Kádas István: *Magyei emberek az északkelet-magyarországi megyei oklevelekben.* = *Micae Mediaevales IV.* Szerk. Gál Judit, Kádas István, Rózsa Márton, Tarján Eszter. Bp. 2015. (ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola Tanulmányok – Konferenciák 8. – A továbbiakban Kádas: *Magyei emberek Északkelet-Magyarországon* 108–113; C. Tóth Norbert: *Szabolcs megye működése a Zsigmond-korban.* Nyíregyháza 2008. (a továbbiakban C. Tóth: Szabolcs) 58.

⁵ *Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia 1301–1387.* Szerk. Kristó Gyula – Blazovich László – Géczy Lajos – Almási Tibor – Köfalvi Tamás – Tóth Ildikó – Makk Ferenc – Piti Ferenc – Sebők Ferenc – Teiszler Éva – B. Halász Éva – Rábai Krisztina – Papp Róbert. I–XV (1301–1331), XVII (1333), XIX–XXXIV (1335–1350), XXXVIII (1354), XL (1356), XLII (1358), XLVI–XLVII (1362–1363). Bp.–Szeged 1990–2017. (a továbbiakban AOKI) XIX. 516. sz.; *Codex diplomaticus Transsylvaniae. Erdélyi okmánytár.* I–IV. (1023–1372). Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel regesztákban közzéteszi Jakó Zsigmond. [A III. és IV. kötet Hegyi Géza és W. Kovács András közreműködésével.] Bp. 1997–2014. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai. II. Forráskiadványok 26., 40., 47., 53. – A továbbiakban CDTrans) III. 474., 542, 559. sz.; *Zsigmondkori oklevéltár.* I–II/1–2 (1387–1410). Összeállította Mályusz Elemér. Bp. 1951–1958. III–VII (1411–1420). Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette Borsai Iván. Bp. 1993–2001. VIII–IX (1421–1422). Borsai Iván, C. Tóth Norbert. X (1423). C. Tóth Norbert. XI (1424). Közzéteszi Neumann Tibor, C. Tóth Norbert. XII (1425). Közzéteszi C. Tóth Norbert, Lakatos Bálint. XIII. (1426). Közzéteszi C. Tóth Norbert, Mikó Gábor, Lakatos Bálint közreműködésével. Bp. 2003–2017. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1., 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41., 43., 55. – A továbbiakban ZsOKI) II/1. 4385., 4566. sz., IV. 602. sz., V. 2286. sz.; X. 679., 1524. sz., XI. 861. sz.; *A Wass család cegei levéltára.* Valentiny Antal oklevélkivonatait felhasználva bevezető tanulmányokkal és jegyzetekkel közzéteszi W. Kovács András. Kvár 2006 (Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára 3. – A továbbiakban WassLt) 319., 378., 423. sz., TelOKI I. 421, 437–438, 441, 536; DL 12666, DL 36944 [3. sz.], DL 62803, DL 74045; DF 260809, DF 244105, DF 255257. és DF 257828. – A megyei emberek említései közé nem számíthatjuk olnoki Herceg Ferencet, mert Doboka vármegye 1482. VI. 18-i oklevelében ugyan zsombori Nagy Albert dobokai alispán, illetve Csomafáji Gergely és Göci Demeter szolgabírák kiküldöttként írták (DF 261048.), de nevét – minden bizonnyal egyidejűleg – kihízták és átjavitották az egyik szolgabíró, Csomafáji Gergely nevére. Tehát utóbbi az, aki V. 21-én Iklódon (Doboka vm.) az Iklódi család birtokfoglalása ügyében vizsgálatot tartott. – Hunyad vármegye tartalmi átiratként és csonkán fennmaradt 1365. évi oklevelében említett [?amás?] fiáról: Balászról, akit kiküldének [hogy tartson vizsgálatot?], nem lehet eldönteni, hogy szolgabíró-e vagy megyei ember, mert az oklevél szövege csak általánosságban említi a kibocsátók között a szolgabírákat (CDTrans IV. 372. sz.).

⁶ 1335: AOKI XIX. 516. sz.; 1348, 1349, 1350: CDTrans III. 474, 542, 559. sz.

⁷ TelOKI I. 421

⁸ Gábor Gyula: *A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt.* Bp. 1908. 88; Holub József: *Zala megye története a középkorban.* I. *A megyei és egyházi közigazgatás története.* Pécs 1929. 162; Kádas: *Magyei emberek Északkelet-Magyarországon* 113.

⁹ Kádas: *Magyei emberek Északkelet-Magyarországon* 122.

¹⁰ CDTrans III. 474. sz.

nevét mindig megnevezik az oklevelek – igaz, egyik alkalommal (1423) csak a keresztnévét említik, lakóhelye (birtoka) nélkül, valószínűleg azért, mert nem volt nemesember (Péter de-ákról, Kolozs vármegye nótáriusáról van szó, aki megyei emberként jár el).¹¹ Doboka megyében 1416-ban egy bizonyos Szász János,¹² Kolozs megyében 1419-ben „Mócson lakó Ferenc” jár el megyei emberként,¹³ 1424-ben pedig Zutoron lakó Nemes (*dictus*) Miklós,¹⁴ Belső-Szolnokban, 1435-ben pedig Fejér (*dictus*) István.¹⁵ Két esetben ugyan ismert a családnév (vagy csak ragadványnév), de a birtoknév már nem. Ők négyen talán birtoktalan familiárisok lehettek. Különösen igaz ez az elsőre, mert akiket (valamely) „birtokon lakó”-ként említenek, azok legtöbbször jobbágyok.¹⁶ a névtan megfigyelései szerint „a jobbágyok nevében vannak ugyan, de csak kis számban fordulnak elő *de* + helyneves alakok” és a „*de* + helynév »le volt foglalva« a nemesi birtokok jelölésére”.¹⁷ „Nemesnek mondott” Miklósról pedig neve alapján megkockáztatható, hogy csak nemrég került be a birtokosok közé.

Nevük tanúsága szerint azonban a többi megyei ember – akárcsak a szolgabírák – nemes, és abban a megyében birtokos, amelynek ítélőszéke kiküldte, de olykor az oklevelek ezt meg is jegyzik. Doboka megye 1475. évi oklevele szerint a szolgabíró mellé kirendeltek „ugyan-csak egy megyebeli nemes” (*modo simili unum ex nobilibus dicti comitatus*),¹⁸ Kolozs megye 1482. évi oklevele szerint „egy megyebeli nemes férfiút” (*nobilem virum comprovincialem*).¹⁹ Olyankor, amikor a megye azért küldte ki az egyik szolgabíráját, hogy a vajda vagy az alvajda kérését teljesítse, és a szolgabíró mellé még egy megyei ember is társult, utóbbi talán lehetett megyén kívüli is. Erre egyetlen bizonytalan példát ismerünk: Kolozs megye 1488. évi válasz-levele Telegdi István erdélyi alvajdához a megyebeli szolgabíró mellett egy megyén kívüli (?) embert említ, de a szöveg – talán a 18. századi másoló hibájából – csonkán és nyilvánvalóan romlott szöveggel maradt fenn, a keltezése ugyanis a több példányban is fennmaradt parancs-levelelélnél korábbi.²⁰ A szóban forgó oklevél szerint Kolozs vármegye egy szamosfalvi (tehát ugyancsak Kolozs megyei) hatalmaskodás kivizsgálására az egyik – értelemszerűen Kolozs megyei – szolgabírája, szopori Szentgyörgyi György mellé állítólag Fodorházi Györgyöt küldte ki, de ilyen nevű települést csak a távolabbi Dobokában vagy a még távolabbi Belső-Szolnokban találunk.²¹ Ezzel szemben a Kolozs megyei Korpádiak ekkoriban Fodorházinak

¹¹ ZsOkl X. 1524. sz.

¹² TelOkl I. 421.

¹³ TelOkl I. 437–438.

¹⁴ ZsOkl XI. 861. sz.

¹⁵ TelOkl I. 536.

¹⁶ Erdélyi példák: *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei*. Kivonatokban közlésezi és a bevezető tanulmányt írta Jakó Zsigmond. I–II. (1289–1556). Bp. 1990. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 17.) I. 2086, 2406. sz.; WassLt 497. sz.

¹⁷ Fehértói Katalin: *Helynevek mint családnévek de praepositio vagy -i képző nélkül*. Magyar Nyelv LXIX(1973). 201; vö. Uő: *A XIV. századi magyar megkülönböztető nevek*. Bp. 1969. (Nyelvtudományi Értekezések 68.) 26, 28.

¹⁸ DF 260809.

¹⁹ DF 244105.

²⁰ Másolat Mária Terézia 1750. október 6-i oklevelében, DL 36944 (3. sz.). Az oklevélben szereplő május 14-i keltezés (in Apahida, f. 4^a in vig. Ascens.) javítandó, mert csak a tanúvallatást elrendelő és bizonyosan 1488. május 22-én kelt alvajdai parancslevél után állíthatók ki. Telegdi István erdélyi alvajda 1488. május 22-i, két hasonló tartalmú vizsgálati oklevele az erdélyi káptalan június 2-i (V. d. f. V. a. Trinitatis) oklevelébe foglalva (DL 36942.) és a kolozsmonostori konventnek címezve is fennmaradt (DL 27072).

²¹ Engel Pál: *Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről. Hungary in the Late Middle Ages. Digital vector map and attaching database about the settlements and*

is nevezték magukat,²² Korpád pedig két falunyi távolságra fekszik a kivizsgálás helyszínétől, Szamosfálvától (persze könnyen megeshet az is, hogy egyszerű másolási hibával van dolgunk).

A megyei emberek ugyanabból a társadalmi körből kerültek ki, mint a szolgabírák. Egyikük, Mikó Péter 1430-ban Dobokában megyei kiküldött, a következő évben ugyanott szolgabíró.²³ Nyíresi István fia: Lukács 1427-ben ugyancsak Dobokában megyei ember, míg egy Nyíresi Lukács, aki vele vélhetőleg azonos, 1448-ban szolgabíró.²⁴ Mócsi Sandrinus fia: Miklós megyei ember Kolozsban (1429), ugyanott szolgabíró (1419–1424, 1429–1435) és alispán (1425)²⁵ is. A jelenség azzal magyarázható, hogy a megyei ember és a szolgabíró kiválasztásánál is a legfontosabb szempont a megbízhatóság, az ügyek intézésében való jártasság lehetett,²⁶ és „a korábbi feladatviselés megalapozhatta a lokális tekintélyt”.²⁷ A Gyerőfiek, a Korpádiak, a Szentkirályiak, Szentpéteriek vagy a Tötöriek közül – hasonlóan az előbbiekhöz – nemcsak megyei emberek, hanem szolgabírák is²⁸ kerültek ki. A Kolozs megyében jelentősebb birtokokkal rendelkező Gyerőfiek kivül a többi família egy-két szomszédos faluban rendelkezett jószág részekkel. Megjegyzendő azonban, hogy míg a szolgabírák kivétel nélkül birtokosok, addig alkalmi helyettesük – ha a fentebbi feltételezésünk helyes – birtoktalan famulus is lehetett. Ezek azonban a kivételek: a két csoport társadalmi háttere azonosnak tekinthető.²⁹

Általában azokban a megyékben járnak el, amelyek hatósága kiküldte őket. Ez alól egyetlen biztos kivételt találtunk. 1416-ban Küküllő megye ([Szász]szentivánon birtokos) embere a megye határához közel eső Páloson idéz perbe egy ottani nemeset,³⁰ ez a település azonban már Fehér megyének – a Székelyföld és Szászföld közé beékelődő – egyik apró zárványába esett. Emiatt a beidézett később törvénytelennek is tartotta a peres eljárást.³¹ Más volt a helyzet, ha egy birtok két szomszédos megyére is kiterjedt: 1475-ben Doboka megye hatósága egy vizsgálat lefolytatására küldte ki (a szolgabíróval együtt) emberét, aki értelemszerűen a vizsgálatot a teljes birtokra elvégezte (a birtok nagyobb része már Belső-Szolnok vármegyébe esett).³²

Magukból az oklevelekből nem derül ki az, hogy a megyei embert a panaszos kérésére vagy a szolgabírák elhatározásából küldték-e ki. Sztereotip megfogalmazásuk szerint a megye a panaszos (félperes) kérésére küldte ki a megyei embert, a kérés azonban nem arra vonatkozott, hogy *megyei embert* küldjenek ki, hanem arra, hogy az ügy elintézésére *valakit* (általában

landowners of medieval Hungary. Bp. 2001. [CD-ROM] (a továbbiakban Engel: Térkép), Fodorháza.

²² Csánki Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. I–III, V. Bp. 1890–1913. (a továbbiakban Csánki) V. 528–529; W. Kovács András: *Az erdélyi vármegyék középkori archontológiája*. Kvár 2010. (Erdélyi Tudományos Füzetek 263. – A továbbiakban: W. Kovács: Erdélyi megyék). 108–109.

²³ DL 74045; WassLt 423. sz., vö. W. Kovács: Erdélyi megyék 129 (itt tévesen: Mikei).

²⁴ WassLt 378, 438. sz., vö. W. Kovács: Erdélyi megyék 134.

²⁵ DF 255257, vö. W. Kovács: Erdélyi megyék 130.

²⁶ Neumann Tibor: *Választott nemesi esküdek Nyitra megyében. (Az 1486. évi 8. tc. végrehajtása)*. Századok CXXXIX(2005). 261–289. (a továbbiakban Neumann: Választott nemesi esküdek) 268.

²⁷ Kadas: *Megyei emberek Északkelet-Magyarországon* 116.

²⁸ W. Kovács: Erdélyi megyék 113–114, 125, 143–144, 145, 151. Szentkirály alatt itt a mai Enyedszentkirály, Szentpéter esetében pedig Uzdiszentpéter értendő.

²⁹ István Tringli: *Le contee in Ungheria nel periodo degli Angiò. = L'Ungheria angioina*. A cura di Enikő Csukovits. Roma 2013. (Bibliotheca Academiae Hungariae, Roma. Studia 3.) 162.

³⁰ ZsOkl V. 2286. sz.

³¹ ZsOkl VI. 442. sz. Nem számítható a megyén kívüli eljárásba az 1349. évi eset, amikor is Kolozs megye embere Szokolon idéz perbe, mert a település ebbe a vármegyébe esett, csak a panaszos volt székelyföldi, felei (CDTrans III. 542. sz.).

³² DF 260809.

a szolgabíró) küldjenek ki (mert ugyanez a megfogalmazás áll azokban az oklevelekben is, amelyekben a szolgabíró küldik ki). Életszerűbbnek tűnik az a feltevés, hogy a megyei ember kijelölésébe – akárcsak a királyi emberek esetében³³ – az érdekelt félnek is volt beleszólása. Ezt támogatja az a megfigyelés is, miszerint mindig a vizsgálat helyszínével szomszédos vagy attól egy-két faluval távolabb lakó birtokost bízták meg, valószínűleg az őt ismerő panaszos ajánlására.³⁴ Az, hogy a megyei ember az érintettel nemcsak szomszédos, hanem esetleg rokon is lett volna – miként ez más megyék esetében felmerült³⁵ – nem állapítható meg, mert az oklevelekben ugyanazon név sokszor csak egyszer fordul elő, és a családfák sem rekonstruálhatók. Erre utalhat esetleg az az eset, mikor 1491-ben Kemény Péter ügyében az egyik szolgabíró mellé megyei emberként Gyerőfi Gergelyt és Andrászt küldték ki a vizsgálat elvégzésére, ők a panaszos távoli rokonai lehettek, bár ennek bizonyítása még várat magára.³⁶ A két kiküldöttet ugyanis nem tudjuk elhelyezni a Gyerőfi család családfáján, noha a 15. század végén már jobb forrásadottságokkal rendelkezünk, és a tekintélyesnek számító Kemény és a velük távolabbi rokonságban álló Gyerőfi családok leszármazása is ismert (mert a Kemény családnak több levéltára is napjainkig fennmarad).³⁷ (Gyerőfi Gergelyről és Andrásról gyaníthatjuk, hogy közeli rokonok, talán testvérek voltak.)

Úgy tűnik, hogy a kiküldött megyei embert a törvényszéken megjelenő nemesek közül (alkalmilag) jelölték ki,³⁸ tehát ott voltak az ítélőszéken, amikor a feladattal megbízták őket. Róluk ugyanis olykor az oklevelek megjegyzik, hogy az ítélőszékről küldték ki, a megyei hatóság képviselőjében (1423: *de sede nostra iudiciaria, vice nostra [...] duximus destinandos*;³⁹ *de sede nostra iudiciaria nostro pro testimonio duximus transmittendum*).⁴⁰

Amikor a megyei hatóság felsőbb parancsra (király, vajda, alvajda) járt el, az (al)ispán vagy az egyik szolgabíró teljesítette a parancsot (legtöbbször az utóbbi, ritkábban az előbbi

³³ Engel Pál: *Királyi emberek Valkó megyében*. = *Üö: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok*. Válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket gondozta Csukovits Enikő. Bp. 2003. (Millenniumi Magyar Történelem. Historikusok.) 590–596; C. Tóth: Szabolcs 69.

³⁴ A megyei ember lakhelye, illetve az eljárás helyszíne mindig szomszédos, vagy egy-két falu távolságra eső település (megyei ember lakhelye/eljárás helyszíne): Kisludas/Buzd (1348: CDTrans III. 474. sz.); Ispánlaka/[Magyar]cseszte (1406: ZsOkI II/1. 4385. sz.); [Enyed]szentkirály/Miklóslaka (1406: ZsOkI II/1. 4566. sz.); [Nádas]papfalu/Kolozsmonostor (1413: ZsOkI IV. 602. sz.); Császári/[Szentegyed] (1414: WassLt 319. sz.); Mócs/Tuzson (1419: TelOkI I. 437–438., 441.); Korpád/Apahida (1423: ZsOkI X. 679. sz.); Zutor/[Topa]szentkirály (1424: ZsOkI XI. 861. sz.); Nyíres/Mohaly (1427: WassLt 378. sz.); [Uzdi]szentpéter/[Mező]szentmárton (1427: DL 62803.); Mócs/Szovát (1429: DF 255257.), Mikó/[Magyar]gregy (1430: DL 74045.), Berekszeg (?)/Szentgothárd és Omboz (1431: WassLt 423. sz.), Kisenyed/Dálya és Vingárd (1435: DL 12666.), Tötör/Kecset (Doboka vm.), Kodor, Törpény, Felsőgyékényes, Alsógyékényes és Keménye (Belső-Szolnok vm.; 1475: DF 260809.). – 1488-ban a Boroszlón vizsgálatot végző Gyerőfi György (DF 244105.) és az 1491-ben Gyerőmonostoron vizsgálatot végző Gyerőfi Gergely és András családja ettől nem messze kiterjedt birtokkal rendelkezett (Csánki V. 482–492.). – A megyei ember birtoka és a vizsgálat helyszíne közötti távolság csak kivételesen nagyobb: Küküllő megye ([Szász]szentivánon birtokos) embere kivételesen – és az alperes szerint jogtalanul – Fehér megyének a Székelyföld és Szászföld közé eső zárványában (Páloson) idéz perbe (1416: ZsOkI V. 2286. sz.; lásd fentebb).

³⁵ Kádas: Megyei emberek Északkelet-Magyarországon 119, 121.

³⁶ DF 257828.

³⁷ Engel Pál: *Magyar középkori adattár. Magyarország világi archontológiája 1301–1457. Középkori magyar genealógia*. [Bp.] 2001. [CD-ROM], Mikola rokonsága, 2. tábla: Gyerőfi (szamosfalvi).

³⁸ Neumann: Választott nemesi esküdtek 268.

³⁹ DL 26770 (ZsOkI X. 679. sz.).

⁴⁰ DF 257828. – Ugyanígy, minden bizonnyal egy korábbi ítélőszék alkalmával bízták meg az akkor ott jelen levő Pétert, Kolozs vármegye nótáriusát egy ügyvédvállal meghallgatásával (ZsOkI X. 1524. sz.).

is). Erdélyen kívüli megyékben is általában az egyik szolgabíróra, nem pedig megyei emberekre bízta valamely nagybíró parancsának végrehajtását.⁴¹ Néhány alkalommal – 1475-ben,⁴² 1482-ben,⁴³ talán 1488-ban⁴⁴ és végül 1491-ben⁴⁵ – a megyei hatóság a kiküldött szolgabíró mellé kirendelt ugyan egy (vagy két) megyei embert is, de őket valószínűleg – miként az 1475. évi oklevél elmondja – minden alkalommal csak a „nyilvánvalóbb igazság érdekében” (*pro evidentiori veritate*). Ezt az eljárást – ami Erdélyben csak a 15. század utolsó negyedében figyelhető meg – Magyarország más megyéiben is alkalmazták.⁴⁶ Ezek szerint tehát a megye olyankor küldte ki emberét *szolgabíró nélkül*, amikor valamelyik helybéli panaszos kérésére saját hatáskörben járt el (kisebb jelentőségű ügyekben).⁴⁷

Mi lehetett az oka annak, ha a megye nem egy, hanem két emberét küldte ki valamely eljárás lefolytatására? A megyei emberek amúgy is kisszámú említései között ilyenekkel viszonylag ritkán találkozunk. 1423-ban Balázs frater kolozsmonostori apát kérésére Apahidán az egyház ottani szántóföldjének felszántása miatt Papfalvi Jakab fia: László és Korpádi György tartottak vizsgálatot.⁴⁸ Közülük Papfalvi László birtoka Kolozsmonostornak, míg Korpádi Györgyé Apahidának szomszédosa. Az ítélszéken (amit ekkoriban éppen Apahidán tartottak) az apát is részt vett, és meglehet, hogy ő ragaszkodott Papfalvi kiküldéséhez (aki talán a panaszt is előadta), míg a megye azt látta szükségesnek, hogy a vizsgálaton – a szokásnak megfelelően – egy szomszédos birtokos (is) részt vegyen. 1491-ben Kolozs megye egy tanúkihallgatásra küldte ki szolgabíráját, melléje meg két megyei embert, talán a meghallgatott tanúk nagy száma miatt.⁴⁹

A szolgabírák (és az ispánok/alispánok, ha szerepelnek az oklevél kibocsátói között) egyik esetben sem voltak az ügyben érintettek, tehát bizonyosan nem emiatt küldték ki a megyei embereket (szolgabírák helyett), sőt több esetben a megyei ember a vizsgálatot az egyik szolgabíróval *együtt* végezte (Doboka, 1475; Kolozs, 1482, 1488, 1491),⁵⁰ a fentebb idézett 1475. évi dobokai oklevél indoklása szerint a nyilvánvalóbb igazság (*pro evidentiori veritate*) kiderítése érdekében.⁵¹ Egyik alkalommal a megyei ember minden jel szerint éppenséggel a hivatalban levő szolgabíró fia (Doboka, 1427).⁵²

Okkal gyanakodhatunk arra, hogy bizonyos esetekben a megyei ember kiküldésére valóban azért került sor, mert az eljárás helyszíne távol esett a vármegyei ítélszéktől és a szolgabírák lakhelyétől is, viszont közel volt a kiküldött megyei ember lakhelyéhez. Például 1430-ban

⁴¹ Kádas István: *Sárosi „reform” Miklós fia Miklós ispánsága idején (1374–1380)? = Micae mediaevales. V. Fiala történetek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról.* Szerk. Fábian Laura, Gál Judit, Haraszti Szabó Péter, Uhrin Dorottya. Bp. 2016. (ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola Tanulmányok – Konferenciák 9. – A továbbiakban Kádas: Sárosi „reform”) 138; Uő: *Megeyi emberek Északkelet-Magyarországon* 121.

⁴² DF 260809.

⁴³ DF 244105.

⁴⁴ DL 36944 [3. sz.].

⁴⁵ DF 257828.

⁴⁶ A szolgabírókat ugyancsak elkísérte a megyei ember néhány más magyarországi megyében is, pl. Sáros, Nyitra, Pozsony, Zala (Kádas: Sárosi „reform” 128.).

⁴⁷ Úgyanez figyelhető meg Északkelet-Magyarország más megyéiben is (Kádas: *Megeyi emberek Északkelet-Magyarországon* 122.).

⁴⁸ ZsOkl X. 679. sz.

⁴⁹ DF 257828.

⁵⁰ DF 260809, DF 244105, DL 36944 [3. sz.], DF 257828.

⁵¹ DF 260809.

⁵² WassLt 378. sz.

Dobokában Egregy, a hatalmaskodás helyszíne, illetve Rákos, az elkövetők ezzel szomszédos lakhelye a Ny–K irányban hosszan elnyúló Doboka megye nyugati szélén, a bonchidai ítélőszéktől kb. 70 km-re feküdt, viszont a kiküldött megyei ember, Mikó Péter birtokának közelségében.⁵³ Máskor azonban a vizsgálat helyszíne nem volt távol a sedriától, és ilyenkor a fenti magyarázat nem állja meg a helyét. Az idézett 1540. évi törvényoszveg alapján arra kell gondolnunk, hogy ilyenkor valóban a szolgabírák egyéb ügyben való elfoglaltságuk miatt vagy a panaszos kérésére került sor a megyei ember kiküldésére. 1335-ben a tordai ítélőszékről azért küldtek ki embereket, hogy a vizsgálatot még aznap elvégezhessék (az oklevelet ugyanazon napon állították ki, amelyiken a panaszt előadták).⁵⁴

Egyik alkalommal a megye az írnoát küldte ki megyei emberként, valószínűleg azért, mert éppen egy ügyvédvállást kellett meghallgatni, és a közel húsz ügyvéd nevérol már a helyszínen tanácsos volt valamilyen feljegyzést készíteni (Kolozs, 1423).⁵⁵ Feltételezhető az is, hogy az 1491-ben Kolozs megyében, Gyerőmonostoron vizsgálatot végző két megyei ember és a szolgabíró közül valamelyik tudott írni, mert az apahidai sedrián utólag kiállított megyei oklevél helyenként szó szerint idézte a tanúk vallomásait, talán a vizsgálat alkalmával felvett helyszíni feljegyzés alapján.⁵⁶

A kiküldött megyei ember, amikor nem vizsgálatot tart, vagy amikor nem idéz, éppen mint a hiteleshelyi tanúbizonyosság, csak tanúsítja az előtte megtörténteket (kiegyezést, elégtételadás kérését, kártérítés megfizetését, eskü letételét vagy ügyvédvállást). 1348-ban azonban Fehér megye embere nemcsak tanúbizonyosággként volt jelen, hanem – parancsra (*ad faciendum prohibitionem infra scriptam dedissemus et transmissemus*) – *eltiltotta*⁵⁷ a hosszútélki nemeseket az erdélyi káptalan buzdi birtokának használatától (a dékánkanonokkal együtt). Minthogy ekkoriban Fehér megye ispáni tisztségét az erdélyi alvajda töltötte be (és az ő neve mellett ez utóbbi tisztség szerepel az említett megyei oklevél intitulációjában), nem lehet kétségünk afelel, hogy itt valójában az alvajdai hatáskör gyakorlásáról lehet szó.

Az 1540. évi tordai gyűlésen hozott határozatok tehát egy korábban is létező gyakorlatot foglaltak írásba. Ezt látszanak alátámasztani a fentebb megismert okleveles adatok is, kivéve talán azt, hogy az eljárásáról szóló jelentést a megyei ember mindig már a legközelebbi ítélőszéken előadta volna. Az esetek többségében ez valóban így történhetett,⁵⁸ nagy ritkán azonban

⁵³ DL 74045. A már elnéptelenedett Mikó egykor Drág és Hídalmás között feküdt (vö. *Erdély és a Részek térképe és helységnevtára*. Készült Lipszky János 1806-ban megjelent műve alapján. Szerk. Herner János. Szeged 1987. 16. térképlap; Engel: *Térkép, Mikó*).

⁵⁴ AOkI XIX. 516. sz.

⁵⁵ ZsOkI X. 1524. sz.

⁵⁶ DF 257828.

⁵⁷ tam ipse Stephanus homo noster verbo nostro quam predictus [...] decanus nomine predicti capituli ipsos nobiles de Huzyuteluk ... legitime prohibuisset ab usu [...] terrarum [...] predicte ville [...] ecclesie Transsilvane Buzd vocate (*Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. I–VII. (1191–1496). Von Franz Zimmermann, Carl Werner, Georg Müller, Michael Auner, Gustav Gündisch, Herta Gündisch, Gernot Nussbacher, Konrad G. Gündisch. Hermannstadt–Buk. 1892–1991. II. 56–57.).

⁵⁸ Eljárás időpontja / az oklevél kelte: 1416. VIII. 31. / IX. 9. (ZsOkI V. 2286. sz.); 1416. III. 20. / III. 24. (TelOkI I. 421.); 1419. III. 24. / III. 29. (TelOkI I. 437–438.); 1419. VII. 14. / [VII. 19. után] (TelOkI I. 441.); 1423. V. 26. / V. 27. (ZsOkI X. 679. sz.); 1424. VII. 11. / VII. 19. (ZsOkI XI. 861. sz.); 1427. III. 23. / III. 25. (WassLt 378. sz.); 1427. VI. 10. / VI. 18. (DL 62803.); 1429. IV. 14. / IV. 20. (DF 255257.); [1429.] XII. 31. / 1430. I. 3. (DL 74045.); 1475. XI. 7. / XI. 21. (DF 260809.).

a megyei ember eljárását valószínűleg nem a soron következő sedrián foglalták írásba,⁵⁹ már ha feltételezzük azt, hogy a kéthetente ülésező vármegyei ítélőszéket mindig megtartották, azaz soha semmi nem jött közbe.⁶⁰ A vizsgálat időpontja sincs mindig megadva az oklevélben⁶¹ és emiatt értelemszerűen azt sem tudjuk, hogy mennyi időre rá állították ki az oklevelet. Fehér megyében valószínűleg nem kéthetente, hanem jelentősebb ünnepek nyolcadán tartották az ítélőszéket, itt meg emiatt (és persze a fennmaradt oklevelek kis száma miatt) az esetek egy részében bizonytalan, hogy vajon már az eljárás utáni legközelebbi ítélőszéken elmondta-e a megyei ember a jelentését.⁶²

Végül megemlítenéd, hogy a megyei emberek pecséttel való kiküldését – ellentétben más magyarországi megyék gyakorlatával⁶³ – nem említik az oklevelek, még olyankor sem, amikor egyedül, tehát nem szolgabíró társaságában járnak el. (Mindez nem meglepő, mert az erdélyi megyék szolgabírónál is ismeretlen a pecséttel való kiküldés.)

A megyei ember tehát a szolgabíró *eseti* helyettese, és ugyanazon külső hiteleshelyi munkára emlékeztető feladat elvégzésére küldi ki a megyei hatóság, mint a szolgabírót. Nem a megyei hatóság tagja, és emiatt nem is kell őket a megyei archontológiákban szerepeltetni. Erdély mind a hét megyéjéből ismerünk (legalább egy, olykor több) példát megyei ember kiküldésére. Működésükben – esetleg Fehér megyét kivéve – nem fedezhető fel lokális sajátosság; a megyei ember az alábbi ügyekben járt el:

1. Vizsgálatot tartott⁶⁴ (az esetek nagy többségében), esetleg egyidejűleg meghallgatta a tanúkat.
2. Tanúsította az előtte megtörténtekeket (kiegyezést,⁶⁵ elégtételadás kérését,⁶⁶ eskü letételét⁶⁷ vagy ügyvédvallást⁶⁸).
3. Panaszos fél kérésére a megyei ítélőszék elé idézett.⁶⁹
4. Elkísérte a szolgabírót akkor, amikor utóbbit a megyei hatóság kiküldte, hogy a vajda vagy az alvajda kérésének (vizsgálat,⁷⁰ tanúkihallgatás⁷¹) eleget tegyen; ilyenkor a megyei embernek a hiteleshelyi tanúbizonyosságra emlékeztető szerepe van.

⁵⁹ Eljárás időpontja / az oklevél kelte: 1431. X. 6. / XI. 6. (WassLt 423. sz.); 1482. II. 9. / III. 13. (DF 244105.).

⁶⁰ A késedelmes oklevélbe foglalás magyarázata az lehet, hogy olykor vagy nem tartották meg kéthetente a sedriát, vagy ha megtartották is, talán a megyei ember nem tudott azon megjelenni. Például Bátori István erdélyi vajda 1482. II. 9-én Kolozsvárott kelt oklevelében parancsolta meg Kolozs vármegyének egy vizsgálat elvégzését, amit a szolgabíró és egy megyei ember még aznap (!) végrehajtott, jelentésüket mégis csak III. 13-án foglalták írásba (DF 244105.). Ilyenfajta késedelmes írásba foglalásokra alig két példát találunk (lásd az előző jegyzetet).

⁶¹ AOkl XIX. 516. sz.; CDTrans III. 542. sz.; ZsOkl IV. 602. sz., X. 1524. sz.; WassLt 319. sz.; TelOkl I. 536; DL 36944 [3. sz.]; DF 257828.

⁶² Eljárás időpontja / az oklevél kelte: 1348. VI. 20. / VII. 1. (CDTrans III. 474. sz.); [1405.] XII. 19. / 1406. I. 13. (ZsOkl II/1. 4385. sz.); 1406. II. 11. és II. 24. / III. 24. (ZsOkl II/1. 4566. sz.); [1434.] XII. 2. / 1435. II. 9. (DL 12666.).

⁶³ Pl. Abaúj, Gömör, Sáros (Kádas: Sárosi „reform” 128.).

⁶⁴ AOkl XIX. 516. sz.; ZsOkl IV. 602. sz., X. 679. sz.; WassLt 378, 423 sz.; CDTrans III. 559. sz.; DL 12666, 62803, 74045; DF 255257.

⁶⁵ WassLt 319. sz., TelOkl I. 536.

⁶⁶ ZsOkl II/1. 4385., 4566. sz.

⁶⁷ ZsOkl XI. 861. sz.

⁶⁸ ZsOkl X. 1524. sz.

⁶⁹ ZsOkl V. 2286. sz.; TelOkl I. 421, 437–438, 441.

⁷⁰ DF 260809, 244105.

⁷¹ DF 257828.

5. Fehér megye esetében – alvajdai parancsra – birtok használatától is eltilthatott (ám az egyetlen ismert, 1348. évi esetben⁷² az alvajdai hatáskör gyakorlását láthatjuk, mert az alvajda ekkoriban még Fehér megye ispánja is⁷³).

A kora újkorban a megyei ember feladatait legalábbis részben az ekkor már főbíráknak nevezett (fő)szolgabírák helyettesei, a szolgabírák (alszolgabírák) végezték, legalábbis amennyire ezt két megye, Belső-Szolnok és Torda működése kapcsán a kutatás tisztázni tudta. Az alszolgabírákat azonban ekkor már nemcsak egy-egy eljárás elvégzésére jelölték ki, hanem változó számú, de állandó tisztségviselőnek számítottak. A felperes nevében ő szólította fel, intette meg, végül idézte meg az alperest a megyei ítélőszék elé; helyszíni szemlét végeztek, kimentek vallatni, és minderről jelentést készítettek.⁷⁴

Az ismert megyei emberek a középkori Erdélyben⁷⁵

Berekszegi János (Doboka, 1431; WassLt 423. sz. – Berekszeg elnéptelenedett település Szentegyed környékén [?]: Doboka vm.)

Császári György (Doboka, 1414; WassLt 319. sz. – Császári ma Vasasszentivány része: Doboka vm.)

Fejér (*dictus*) István (Belső-Szolnok, 1435; TelOkl I. 536. – Lakhelye/birtoka ismeretlen.)

Fodorházi György (Kolozs, 1488; DL 36944 [3. sz.]. – Neve alapján Doboka vagy Belső-Szolnok vm.-i [?!], de valószínűbb, hogy a Fodorházi, másként Korpádi család tagja, vö. Csánki V. 528–529).

Gyerőfi András (Kolozs, 1491; DF 257828. – Kolozs vm., lásd Csánki V. 482–492)

~ Gergely (Kolozs, 1491; DF 257828. – Kolozs vm., lásd Csánki V. 482–492)

~ György (Kolozs, 1482; DF 244105. – Kolozs vm., lásd Csánki V. 482–492)

Ismeretlen nevű: Torda vm., 1335 (AOkl XIX. 516. sz.); Kolozs vm., 1349 (CDTrans III. 542. sz.)

ispánlakai Veres *lásd Veres.*

István kisludasi (*de Bothludas*) nemes *lásd Ludasi.*

Keresi (kisenyedi) Mihály (Fehér, 1435; DL 12666. – Kisenyed: Fehér vm.)

kisenyedi *lásd Keresi.*

Korpádi György (Kolozs, 1423; ZsOkl X. 679. sz. – Korpád: Kolozs vm.). Lásd még **Fodorházi**

Ludasi (*de Bothludas*) István, nobilis (Fehér, 1348; CDTrans III. 474. sz. – Kisludas: Fehér vm.)

Mikófi Péter (Doboka, 1430; DL 74045. – Mikó: Doboka vm.). 1431-ben Doboka vármegye szolgabírája (WassLt 423. sz.).

Mócsi Sandrinus fia: Miklós (Kolozs, 1429; DF 255257. – Mócs: Kolozs vm.), ugyanott szolgabíró (1419–1424, 1429–1435) és alispán (1425).⁷⁶

⁷² CDTrans III. 474., 542. sz.

⁷³ Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457.* I–II. Bp. 1996. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) I. 247.

⁷⁴ Dáné Veronka: „Az őnagysága széki így deliberála”. *Torda vármegye fejedelemségkori bírósági gyakorlata.* Debrecen–Kvár 2006 (Erdélyi Tudományos Füzetek 25.) 60–62.

⁷⁵ Zárójelben: melyik megyében mikor jár el, illetve a megyei ember birtoka/lakóhelye.

⁷⁶ DF 255257, vö. W. Kovács: Erdélyi megyék 130.

Mócson lakó Ferenc (Kolozs, 1419; TelOkI I. 437–438, 441. – Mócs: Kolozs vm.)

Nyíresi István fia: Lukács (Doboka, 1427; WassLt 378. sz. – Nyíres = Boncnyíres: Doboka vm.). Nyíresi Lukács 1448-ban Doboka vármegye szolgabírája (WassLt 438. sz.).

Papfalvi Gál (Kolozs, 1413; ZsOkI IV. 602. sz. – Papfalva = Nádaspapfalva: Kolozs vm.)

~ **Jakab** fia: László (Kolozs, 1423; ZsOkI X. 679. sz. – Papfalva = Nádaspapfalva: Kolozs vm.)

Péter deák, a vármegye nótáriusa (Kolozs, 1423; ZsOkI XI. 861. sz. – Lakhelye/birtoka ismeretlen.)

Szász János (Doboka, 1416; TelOkI I. 421. – Lakhelye/birtoka ismeretlen)

Szentiváni György (Küküllő, 1416; ZsOkI V. 2286. sz. – Szentiván = Szászszentiván: Küküllő vm.)

Szentkirályi Miklós fia: János (Fehér, 1406; ZsOkI II/1. 4566. sz. – Szentkirály = Enyed-szentkirály: Fehér vm.)

Szentpéteri Miklós (Kolozs, 1427; DL 62803. – Szentpéter = Uzdiszentpéter: Kolozs vm.)

Tötöri István, id. (Doboka, 1475; DF 260809. – Tötör: Doboka vm.)

Veres (ispánlaki) István (Fehér, 1406; ZsOkI II/1. 4385. sz. – Ispánlaka: Fehér vm.)

Zutoron lakó Nemes (dictus) Miklós (Kolozs, 1424; ZsOkI XI. 861. sz. – Zutor: Kolozs vm.)

The Representative of the County in Transylvania in the Middle Ages

Keywords: Transylvania, middle ages, noble magistrate of the county, legal procedures, representative of the county

This article aims to clarify what were the attributes of the county representative in medieval Transylvania. Documents issued by county courts in medieval Transylvania sporadically mention a representative (*nostrum hominem*) who, in the course of legal procedures, was sent out by the county in order to carry out certain investigations on their behalf. This representative would witness and certify the performance of certain actions, such as settlements between litigants, requests for compensation, taking oaths, or appointments of legal representatives. He could also summon defendants to court on behalf of plaintiffs. He accompanied the noble magistrate (*iudex nobilium*) when commissioned by the county court to carry out inquiries or hearings of witnesses ordered by voivodes or vice-voivodes. On such occasions, the representative of the county appears in a role very similar to that of the trustworthy man sent by the places of authentication (*loca credibilia*). This representative of the county was not a permanent member of county authorities (permanent members were only the *comes/ispán* and the two *iudices nobilium*). According to the regulations adopted by the congregation of Transylvanian estates at Turda, in 1540, the representative of the county was chosen by the plaintiff (and not by the *iudex nobilium*) to investigate minor cases. He was to carry out a commission when the noble magistrate was either too busy to do it personally or the distance between the noble magistrate's home and the place of inquiry was too great.